

การดำเนินงานของมิชชันนารี

นับแต่แรกมิชชันนารีได้ใช้วิธีการหลายอย่างที่จะทำให้คนไทยเข้าใจคำสอนของคริสตศาสนาและยอมรับในที่สุด สิ่งนี้เป็นวัตถุประสงค์ขององค์กร ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดในบทนี้

1. ลักษณะการดำเนินงานของมิชชันนารี

ในการเผยแพร่ศาสนาอันเป็นความเชื่อใหม่ที่ยังไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยในดินแดนของประเทศไทยนี้ วิธีการที่จะสามารถเข้าถึงประชาชนนับจะเป็นผลดีต่อการเผยแพร่ความเชื่อทางศาสนาว่ามีความสำคัญอยู่มาก เราจะพบว่าลักษณะที่สำคัญแห่งการดำเนินงานของมิชชันนารีตั้งแต่ระยะเวลาแรกเริ่มนับต้นมาก็คือ การพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนชาวไทยทั่วไปนับตั้งแต่ชนชั้นสูงลงมาจนถึงสามัญชนในที่นี้จะกล่าวถึงการสร้างความสัมพันธ์ใน 2 ระดับ คือ ระดับรัฐบาล และระดับประชาชน

1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารี กับ รัฐบาลไทย

รัฐบาลประกอบด้วย สถาบันพระมหากษัตริย์ และขุนนางข้าราชการเป็นกลุ่มคนชั้นสูงของสังคมซึ่งมีอำนาจ และความรับผิดชอบในการบริหารประเทศ บรรดามิชชันนารีที่เข้ามาย่อมจะต้องคำนึงถึงความสำคัญแห่งสถาบันนี้ หากความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีกับรัฐบาลไม่ราบรื่นก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่ศาสนาได้ ดังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวคือ พระองค์ไม่พอพระทัยที่พวกมิชชันนารีนำเอาพระคัมภีร์ไบเบิลมาแปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2371¹ ก่อน

¹ เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรแตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 7.

หน้านี้ก็ได้มีการคัดค้านจากทางรัฐบาลอยู่แล้วในเรื่องการเผยแพร่ศาสนาโดยวิธีแจกหนังสือ ทั้งนี้ทางรัฐบาลไทยอนุญาตให้ทำการแจกหนังสือสอนศาสนาเฉพาะชาวจีนเท่านั้น และก็ได้ออกประกาศห้ามไม่ให้ชาวไทยรับแจกหนังสือ¹

ส่วนสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของมิชชันนารีดังกล่าวนี้ อาจเป็นเพราะเกรงว่ามิชชันนารีในฐานะที่เป็นคนต่างชาติอาจก่อความยุ่งยากทางการเมืองตั้งในปลายสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะได้อิทธิพลที่ผิดต่อชาวต่างชาติในหมู่ประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะรัฐบาลไทยในสมัยต่อมา ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบข่าวจากพวกสอนศาสนาในภายหลังว่าพวกมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเผยแพร่ศาสนาเพื่อจะมาปลุกให้ชาวจีนก่อการกำเริบ จึงมีรับสั่งให้เอาหนังสือสอนศาสนาไปเผาแต่ครั้งทรงทราบว่าไม่มีสิ่งใดเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลก็โปรดอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาอยู่ต่อไป แต่ให้เผยแพร่เฉพาะชาวจีนเท่านั้น²

การไม่ได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลดังกล่าวมีผลให้การดำเนินงานของมิชชันนารีไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้จักคุ้นเคยกับมิชชันนารีเป็นการส่วนตัวพระองค์ จากการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างพระองค์กับมิชชันนารีดังเช่น การที่พระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับศาสนาจารย์ เจสส์ แกสเวลล์³ ตลอดจนการที่

¹ คี. บี. บรัดเล, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31, แปลโดย ป่วน อินทวงศ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธยาการ, 2468), หน้า 4 (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้ามาดัยตรี หม่อมเจ้าเชจรจรัสฤทธิ์)

² เรื่องเดียวกัน.

³ ประยูร สิทธิพันธุ์, แผ่นดินพระจอมเกล้า (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดวงศีกษา, 2503), หน้า 189.

พระองค์ทรงสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ระหว่างมิชชันนารีกับบรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์และพวกขุนนาง ดังจะเห็นได้จากนายแพทย์ ซามูเอล เรย์โนลด์ เฮาส์ ได้รับเชิญจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ถวายคำแนะนำและช่วยเหลือเกี่ยวกับการทดลองด้านวิทยาศาสตร์ที่พระองค์กำลังสนพระทัยอยู่ การแลกเปลี่ยนความรู้ดังกล่าวมีผลให้มิชชันนารีได้มีโอกาสใกล้ชิดราชสำนัก อีกทั้งการดำเนินงานเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารียังเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลในขณะนั้นดังปรากฏว่า นายแพทย์ ซามูเอล เรย์โนลด์ เฮาส์ ได้ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นี้เป็นเครื่องมือในการสอนพระตำหนักทางคริสต์ศาสนาแก่พวกเจ้านายเชื้อพระวงศ์และขุนนางด้วย¹ ซึ่งกลุ่มบุคคลดังกล่าวจะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองในสมัยต่อมา

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลกับบรรดามิชชันนารีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลดีต่อการดำเนินงานเผยแพร่ศาสนา จากหลักฐานที่ปรากฏในจดหมาย เหตุรัชกาลที่ 4 เกี่ยวกับพระราชกระแสเรื่องการปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งพระองค์ถือว่าทุกศาสนานี้ก็ดีเหมือนกันหมด ในแจ้งรโรโลงใจมนุษย์ให้เป็นคนดี พระองค์ทรงมีรับสั่งไม่ให้มีความรังเกียจต่อกันในเรื่องความเชื่อทางศาสนา² การขยายงานของมิชชันนารีเข้าไปในส่วนภูมิภาค เช่นที่เชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดฯ ให้มีใบบอกมาตามหัวเมืองรายทางที่มิชชันนารีจะต้องผ่านเพื่อให้ความสะดวกและความปลอดภัย ดังจะเห็นได้จากใบบอกที่มีไปถึงพระยาดากความว่า “. . . หมอบรัดเลย์และหมอวิลสันจะขออนุญาตขึ้นไปเชียงใหม่โดยเรือ ๘ แฉวโฉนบกที่เมืองตากโดยใช้เกวียนไปเมืองเชียงใหม่ ขอย่าให้ชัชวางการใดใด. . .”³ อาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนช่วยให้การก่อตั้งมิชชันนารีในภาคเหนือเป็นผลสำเร็จได้

¹ ยอร์ช ฮอว์ส เพลตส์, หมอเฮาส์ในสมัยรัชกาลที่ 4 แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 25-26.

² หวณ., ร. 4 เลขที่ 111 พระราชกระแสเรื่องการปฏิบัติทางศาสนา จ.ศ. 1225.

³ เรื่องเดียวกัน.

ความสัมพันธ์ที่กระหว่างรัฐบาลละมิซชันนารียังคงดำเนินต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2411 พระเจ้ากาวิโลรส เจ้า ผู้ครองนครเชียงใหม่ได้สั่งประหารชีวิตบุคคล 2 คน คือ น้อยสุริยะ และหนานชัย ซึ่ง หลักฐานส่วนมากแสดงให้เห็นว่า สาเหตุการประหารชีวิตเนื่องมาจากการที่ทั้ง 2 คน เปลี่ยนศาสนาหันมานับถือศาสนาคริสต์¹ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศเสรีภาพแห่งการนับถือศาสนาในเมือง เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน (ประกาศเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2421)² พระบรมราช โองการดังกล่าว ยังผลให้การดำเนินงานของมิชชันนารีสะดวกยิ่งขึ้น และการต่อต้าน ชาวคริสต์ที่เคยเคยได้ยุติลง³ จึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์อันดีระหว่างมิชชันนารีกับรัฐบาล ไทยในสมัยนี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของมิชชัน

1.2 ความกัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารี กับ ประชาชนชาวไทย สำหรับการดำเนิน งานเพื่อเผยแพร่ศาสนาในหมู่ประชาชนชาวไทย มิชชันนารีได้เลือกการทำงานด้าน มนุษยธรรมเพื่อเป็นทางไปสู่การเผยแพร่ศาสนา ชั้นแรกมิชชันนารีออกเดินทางเยี่ยม เยียนประชาชนเพื่อสำรวจสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนความทุกข์ยากต่าง ๆ โดยเฉพาะ ความเจ็บป่วยซึ่งมีอยู่ทั่วไปในขณะนั้น ต่อจากนั้นก็ทำการเยียวยาแก้ไขด้วยวิธีการ แจกยาและการรักษาโรคพร้อม ๆ กันนั้นก็ถือโอกาสประกาศศาสนา ตัวอย่างในเรื่องนี้ เห็นได้จากบันทึกของ นายแพทย์ เดวิด อাবেิล (DAVID ABEEL, M.D.) มิชชันนารีชาว อเมริกาที่เข้ามาถึงเมืองไทยเมื่อปี พ.ศ. 2374 ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

¹ ปราบ คีริธร ๓ พัทลุง, ผู้เรียบเรียง, เพชรล้านนา (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์คนเมือง, 2507), หน้า 258.

² หจช., ร. 5 บ/ช. 5 .85/8 ร่างหนังสือไป-มาแก๊งสคูอเมริกาเรื่อง ความและขอราชการต่าง ๆ จ.ศ. 1240 โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก.

³ เรื่องเดียวกัน.

. . . ในระหว่างเวลาแจกยาข้าพเจ้าเคยอธิบายแก่ผู้มาขอว่า ควรจะไปในพิธีที่โบสถ์ของข้าพเจ้าบาง ไตกำหนดวัน และชั่วโมงแก่เขาเหล่านั้นให้ไปรักษา ณ ที่นั้น โดยวิธีนี้ได้มีคนไปยังโบสถ์เป็นอันมาก ต่างมีความยินดีและพอใจจนดูเหมือนว่าไม่มีความเกียจคร้านในเรื่องนี้เสียเลย. . .¹

หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินงานของมิชชันนารี โดยอาศัยการรักษาพยาบาลเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนจากนั้นจึงประกาศศาสนาซึ่งนับว่าได้ผล ตามบันทึกของหมอบรัดเลย์เอง ได้กล่าวถึงไว้ว่า

" . . . วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. -2378 มีคนป่วยมากกว่า 100 คน ได้ให้คนป่วยเหล่านั้นสวดมนต์ และอ่านคัมภีร์ก่อนที่จะให้ยารักษาโรค เพื่อเป็นการชักจูงคนป่วยให้เห็นฤทธิ์เดชของพระเจ้าวาตักคิลีธี . . ."²

การขยายงานเผยแพร่ศาสนาไปยังส่วนภูมิภาคก็เช่นเดียวกัน การรักษาพยาบาลก็มีส่วนช่วยให้มิชชันนารีได้รับความสะดวกในการก่อตั้งมิชชันตามี่ต่าง ๆ เช่น การได้รับความสะดวกในเรื่องที่พักอาศัยตลอดจนสถานที่ทำการประกาศศาสนา โดยทางราชการและประชาชนมองเห็นว่ามิชชันนารีเป็นผู้ทำประโยชน์แก่ประชาชน³

ลักษณะการเข้าไปสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนด้วยวิธีการรักษาพยาบาลนั้น กล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลทั่วทุกแห่งที่มิชชันเข้าไปดำเนินงาน ดังเช่นในบริเวณดินแดนภาคเหนือซึ่งเต็มไปด้วยการระบาดของไข้มาลาเรีย มิชชันนารีที่เข้าไปในขณะนั้นได้แจกยาคิวินิน ตอนแรกคนไม่กล้ารับกันมากนักแต่ภายหลังเห็นผลยาคิวินินจึงเป็นที่นิยมกันมากในเวลาอันสั้นและประชาชนชาวเมืองได้เรียกมิชชันนารีว่า "หมอ" ทั้ง ๆ ที่บางคนไม่ได้เป็นหมอเลย เช่น ศาสนาจารย์ คาเน็ล แบกิลวารี (มิชชันนารีผู้บุกเบิกงานมิชชันในดินแดนภาคเหนือ)

¹ ดี. บี. บรัดเลย์, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31, แปลโดย ป่วน อินทวงศ์, หน้า 15.

² เรื่องเดียวกัน.

³ หจช., ร. 5 กต. 42/17 เรื่องพวกอเมริกันขออิมตีกเมืองราชบุรีและเพชรบุรี 17 มกราคม ร.ศ. 109.

การออกเยี่ยมเยียนและทำการรักษาผู้ป่วยไม่ได้ทำเฉพาะในตัวเมืองเท่านั้น แต่ยังคงขยายขอบเขตการสร้างมิตรในหมู่ประชาชนชนบทในเวลาเดียวกัน ก็เป็นผลดีต่อตัวมิชชันนารีเองในอันที่จะได้เข้าใจ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา เรื่องจะติดต่อกับประชาชนได้สะดวกยิ่งขึ้น

2. การจัดรูปแบบขององค์กรของมิชชันนารี

นับตั้งแต่แรกเริ่มที่มิชชันนารีภายใต้โปรแตสแตนท์เดินทางเข้ามาในประเทศไทย จนถึงปี พ.ศ. 2500 อันเป็นปีที่อเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันในประเทศไทยสลายตัว นับเป็นเวลาที่น่าานพอที่จะมีการพัฒนาการขององค์กรในรูปแบบต่าง ๆ มิชชันนารี 2 คนแรกคือ นายแพทย์ กู๊ดสลาฟ และ ศาสตราจารย์ ทอมลิน ซึ่งได้เข้ามาดำเนินงานเผยแพร่งานศาสนาในประเทศไทยในระยะหนึ่งแล้วได้ลาออกจากคณะมิชชันที่ตนสังกัดอยู่ เนื่องจากคณะตนสังกัดต้องการให้มิชชันนารีทั้งสองเดินทางเข้าไปเผยแพร่งานศาสนาในประเทศจีน แต่เนื่องจากเกิดจากจลาจลทางการเมืองขึ้นในประเทศจีนทั้งสองคนจึงเดินทางต่อมายังประเทศไทย ดังนั้นการดำเนินงานในประเทศไทยครั้งแรกนี้จึงเป็นไปโดยอิสระไม่ได้ขึ้นกับคณะหรือองค์การทางศาสนาในต่างประเทศ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการดำเนินงานด้วยแรงศรัทธาที่มีต่อความเชื่อในศาสนาของตนอย่างแท้จริง ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้จึงมีผลให้การทำงานของมิชชันนารีรุ่นแรกไม่สามารถดำเนินไปได้เป็นระยะเวลาาน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2374 ทั้งสองท่านได้เดินทางติดต่อไปทางคณะกรรมการอเมริกันเพื่องานธรรมชุกในต่างประเทศ ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกสั้น ๆ ว่าบอร์ดฯ (AMERICAN BOARD OF COMMISSIONERS FOR FOREIGN MISSIONS)¹ เพื่อขอให้ส่งมิชชันนารีเข้ามา ซึ่งทางสหรัฐอเมริกา ก็ตอบสนองโดยส่งมิชชันนารีเข้ามาและหลังจากนั้นอีกไม่นานมิชชันนารีทั้งสองก็ได้เดินทางกลับประเทศ ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า เนื่องจากมิชชันนารีทั้งสองได้ลาออกจากคณะที่ตนสังกัดจึงไม่มีทุนอุดหนุนในการดำเนินงานต่อไปได้ ส่วนมิชชันนารีที่ทางบอร์ดฯ ส่งมาเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2374 คือ นายแพทย์ เดวิด อาบีล

¹ ดี. บี. บรัดเลย์, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31, แปลโดยบัววัน อินทวงศ์,

และหลังจากนั้นก็ได้นำมิชชันนารีเข้ามาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2392 งานของอเมริกันบอร์คซ์ ได้สิ้นสุดลงเนื่องจาก

- ก. ประเทศจีนเปิดรับมิชชันนารี ซึ่งจุดมุ่งหมายในครั้งแรกของมิชชันนารีที่เดินทางมาก็เพื่อเผยแพร่ศาสนาในประเทศจีนเป็นสำคัญ
- ข. มิชชันนารีต้องเสียชีวิตลงเป็นจำนวนมากเนื่องจากความเจ็บป่วย
- ค. การเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยไม่ได้ผลเท่าที่ควร¹

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2371 - 2392 ซึ่งมิชชันนารีนิกายโปรแตสแตนต์จากคณะต่าง ๆ ได้เข้ามาดำเนินงานแต่ก็ยังไม่มีการระเบียบวิธีการดำเนินงานในรูปขององค์กร เนื่องจากไม่มีการจัดหน่วยงานที่จะเป็นศูนย์กลางแห่งการประสานงานกันภายในประเทศ ดังนั้น มิชชันนารีจึงรับนโยบายจากบอร์คซ์ ในสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญ จาก การไม่มีองค์กรในประเทศนี้เองมิชชันนารีจึงสามารถย้ายสถานที่ทำงานอย่างอิสระได้โดยไม่ต้องรอมติขององค์การ

ใน พ.ศ. 2383 มิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนได้เดินทางเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยและได้ก่อตั้งคริสตจักรแห่งแรกขึ้นใน พ.ศ. 2392 กรุงเทพฯ คือ ศูนย์กลางในการปฏิบัติงานของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนในระยะแรก จากนั้นได้มีการขยายงานเผยแพร่ศาสนาเข้าไปยังส่วนภูมิภาคของประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2403 มีผลให้เกิดการขยายตัวขององค์กรในรูปแบบของหน่วยงานที่เรียกว่า สถานี (STATION) เช่น ในภาคเหนือที่เชียงใหม่เรียกว่า ลาวมิชชัน (LAOS MISSION) และยังมีสถานีทางภาคใต้ เพชรบุรี ราชบุรี นครศรีธรรมราช ตรัง และภาคกลาง กรุงเทพฯ พิษณุโลก แต่ละสถานีจะมีลักษณะการดำเนินงานที่เป็นเอกเทศถึงแม้ว่าตามหลักการแล้วสถานีที่กรุงเทพฯ น่าจะเป็นศูนย์กลางการประสานงาน แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถจะควบคุมการดำเนินงานของแต่ละสถานีนั้นได้ แต่ละสถานีมีนโยบายตลอดจนอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการเป็นของตนเองและขึ้นกับบอร์คซ์ที่สหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตามมักปรากฏอยู่

¹ เจนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรแตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 16.

เสมอว่า มิชชันนารีได้ดำเนินการก่อนได้รับอนุมัติจากบอร์ดฯ เนื่องจากการคมนาคมที่ห่างไกลกันการรอคำตอบอาจก่อให้เกิดความล่าช้าไม่ทันการณ์จึงทำให้ดูเหมือนว่ามิชชันนารีมีอิสระในการดำเนินงานต่าง ๆ ตัวอย่างในเรื่องนี้จะเห็นได้จาก การขยายงานของมิชชันนารีเข้าไปยังส่วนภูมิภาค มักจะขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของมิชชันนารีในการดำเนินงานแล้วจึงทำการติดต่อไปทางบอร์ดภายหลัง และจากหลักฐานรายงานของทางบอร์ดฯ ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจต่อการดำเนินงานของมิชชันนารีรุ่นแรก ๆ เกี่ยวกับโครงการของคริสตจักรในอดีตที่ผ่านมา¹

กล่าวได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2383 เป็นต้นมาจนถึงก่อนปี พ.ศ. 2477 รูปแบบขององค์กรดังกล่าวเป็นไปในลักษณะหลวม ๆ ซึ่งเรื่องนี้ได้มี เจ้าหน้าที่ของบอร์ดฯ คือ ศาสนาจารย์ ยอร์ช เอช ทรู (GEORGE H. TRULL) ได้เข้ามาทำการประเมินผล และสรุปไว้ว่า

การบริหารของมิชชันนารีที่หลวมมีจุดอ่อน 4 ประการคือ

ก. แต่ละสถานีมีความสนใจ เฉพาะงานของตน และมีวิธีการของตนเอง
 ข. มีความเป็นเอกเทศสูงกล่าวคือ มิชชันนารีแต่ละคนทำงานตามอำเภอใจ
 ค. ไม่มีการประสานงานระหว่างสถานีต่าง ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การคมนาคมไม่สะดวก ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการทำงานซ้ำซ้อน และการแข่งขันกันเอง (ซึ่งข้อนี้เป็นจุดอ่อนที่สุดของการทำงานในประเทศไทย)

ง. อิทธิพลของผู้มีอำนาจในมิชชันนารีมักจะทำในสิ่งถูกเป็นผิดได้²

จากลักษณะขององค์กรแบบหลวม ๆ ดังกล่าวนี้ มีผลให้นโยบายการก่อตั้งสภาคริสตจักรในประเทศไทย ซึ่งมีแนวโน้มจะให้สร้างต้นฉลองครบรอบหนึ่งร้อยปีแห่ง

¹ แผนกจดหมายเหตุ, วิทยาลัยพายัพเชียงใหม่, RECORDS OF SIAM MISSIONS (JANUARY 1934).

² แผนกจดหมายเหตุ วิทยาลัยพายัพเชียงใหม่, REPORT ON VISIT TO SIAM MISSION (FEBRUARY 3-26, 1930).

การเข้ามาของคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ในประเทศไทยใน พ.ศ. 2471 (จาก พ.ศ. 2371-2471) ล้มเหลว อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า มิชชันที่กรุงเทพฯ ไม่สามารถ จะควบคุมบรรดาสถานีแต่ละแห่ง การรวมบรรดาคริสตจักรต่าง ๆ ในประเทศเข้าเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้สภาคริสตจักรในประเทศไทย หรือคริสตจักรแห่งชาติ (NATIONAL CHURCH) มาสำเร็จลงในปี พ.ศ. 2477 ในขณะที่คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันมีกำลังมากกว่าคณะอื่น ๆ ที่เผยแพร่อยู่ในประเทศไทยขณะนั้นจึงได้พยายามชักชวนคณะอื่น ๆ เข้ามารวมก่อตั้งคริสตจักรแห่งชาติด้วยแต่ก็ล้มเหลว ดังนั้นสมาชิก คริสตจักรแห่งชาติจึงมีเพียงสองคณะ คือ เพรสไบทีเรียนมิชชันและดีไซเปิล (แท้จริงแล้ว คณะดีไซเปิลรวมมือกับเพรสไบทีเรียนตั้งแต่แรกจึงไม่มีปัญหาเรื่องการรวม)

สภาคริสตจักรแห่งชาติ ประกอบด้วยคริสตจักรทั้งหลายที่ขึ้นอยู่กับสถานีต่าง ๆ ทั่วประเทศ แบ่งออกเป็น 6 หน่วย เรียกว่า ภาค และมีภาคพิเศษอีกภาคหนึ่ง ประกอบด้วย คริสตจักรของชาวจีน¹

ในการประชุมครั้งแรกของสภาคริสตจักรแห่งชาติระหว่าง วันที่ 7-11 เมษายน พ.ศ. 2477 ได้มีการกำหนดนโยบาย ระเบียบข้อบังคับแห่งการปกครอง คริสตจักร ซึ่งเรียกว่า "ธรรมนูญแห่งคริสตจักรในประเทศไทย"² ประกอบด้วยสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. หลักมูลฐาน ว่าด้วยวัตถุประสงค์ของคริสตจักรในประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างคริสตจักรต่าง ๆ ในการเผยแพร่พระกิตติคุณ ด้วยวิธีการเลี้ยงตัวเอง ปกครองตนเอง และประกาศด้วยตนเอง

¹ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 182.

² "ธรรมนูญแห่งคริสตจักรในประเทศไทย" ฉบับนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม ครั้งหนึ่งในคราวประชุมสามัญของสภาคริสตจักรในประเทศไทย เมื่อวันที่ 1-6 ธันวาคม พ.ศ. 2517 ที่หอธรรมโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย.

หลักข้อเชื่อและมาตรฐานของคริสตจักรนี้ ให้ถือตามความในพระคริสตธรรมคัมภีร์เป็นหลัก

2. กฎการปกครอง ว่าด้วยที่มา และหลักการใช้อำนาจการปกครอง กฎข้อบังคับระเบียบการต่าง ๆ ที่สภาคริสตจักรในประเทศไทย คริสตจักรประจำภาค และคริสตจักรประจำตำบลตราขึ้น

2.1 ตำแหน่งในคริสตจักรในประเทศไทยมีดังนี้

(ก) ศาสนาจารย์ (REVEREND) เป็นอาจารย์สอนพระวาจาของพระเจ้าให้แก่คริสตศาสนิกชน เป็นผู้ประกอบพิธีศีล

ผู้สมัครเป็นศาสนาจารย์ต้องผ่านการสอบของคณะกรรมการศาสนา-ศาสตร์ศึกษาแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย โดยร่วมกับภาคที่เกี่ยวข้องเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด เช่น อาจพิจารณาให้ผู้สำเร็จจากสถาบันในระดับโรงเรียนพระคัมภีร์ มีโอกาสสมัครเป็นศาสนาจารย์ได้

(ข) ศิษยาภิบาล (PASTOR) คือ ศาสนาจารย์ หรือ ครูศาสนา คนใดซึ่งได้รับเชิญจากคริสตจักรใดคริสตจักรหนึ่ง ให้รับตำแหน่งศิษยาภิบาลของคริสตจักรนั้น โดยคะแนนเสียงสองในสามของสมาชิกคริสตจักรนั้น ก็ให้ศาสนาจารย์หรือครูศาสนาผู้นั้นเป็นศิษยาภิบาลได้ การดำรงตำแหน่งของศิษยาภิบาลนั้น วาระหนึ่งไม่ควรเกิน 5 ปี เมื่อครบวาระหนึ่งแล้วอาจรับเชิญต่อไปได้

ศิษยาภิบาลมีหน้าที่ เป็นประธานธรรมกิจของคริสตจักร เป็นผู้ดูแลสมาชิกของคริสตจักรและทำหน้าที่เป็นศาสนาจารย์ด้วย

(ค) ครูศาสนา มีหน้าที่เหมือนศาสนาจารย์ ผู้สมัครเป็นครูศาสนาต้องเป็นสมาชิกสมบูรณ์ของคริสตจักรประจำตำบล สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของศูนย์ศึกษาคริสเตียนบริการ อันเป็นแผนกหนึ่งของวิทยาลัยพระคริสตธรรม หรือเทียบเท่าตามหลักสูตรนั้น การเทียบความรู้ให้กรรมการศาสนา-ศาสตร์ศึกษาของสภาคริสตจักรร่วมกับ ภาคที่เกี่ยวข้องเป็นผู้วินิจฉัย โดยคณะกรรมการประจำภาคเป็นผู้รับสมัครผู้ที่จะเป็นครูศาสนา

(ง) ผู้ปกครองคือ ผู้ที่เป็นสมาชิกในคริสตจักรเลือกตั้งสมาชิกในคริสตจักรของตนขึ้นเป็นผู้ปกครอง ซึ่งปกติมีไม่ต่ำกว่า 3 คน ผู้ปกครองมีสิทธิ์ในการจัดการปกครองคริสตจักร เช่นเดียวกับศาสนาจารย์ ผู้ปกครองนอกจากจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับ การอบรมตามหลักสูตรที่กรรมการศาสนศาสตร์ศึกษาของสภาคริสตจักรได้กำหนดไว้

มัตนายก เป็นเจ้าหน้าที่ซึ่งคริสตจักรเลือกขึ้นเพื่อปฏิบัติงานร่วมกัน และช่วยศิษยาภิบาลหรือประธานธรรมกิจ และผู้ปกครองของคริสตจักร

(จ) มิชชันนารีผู้ร่วมงานกับคริสตจักรในประเทศไทย คณะมิชชันนารีหรือนิกายใด ๆ ที่สลายตัวเข้ามาอยู่ในคริสตจักรแล้วได้ชื่อว่าเป็นภราดรผู้ร่วมงานของสภาคริสตจักรฯ ภราดรผู้ร่วมงานคนใดเป็นศาสนาจารย์ ก็ให้มีสิทธิ์และความรับผิดชอบเท่ากับสมาชิกสมบุรณ์คนหนึ่งของคริสตจักรประจำตำบลที่ผู้นั้นมีภูมิลำเนาอยู่ โดยสภาคริสตจักรฯมีอำนาจในการกำหนดหน้าที่การงาน และจำกัดสิทธิภราดรผู้ร่วมงาน ภราดรผู้ร่วมงานและมิชชันนารีย่อมอยู่ใต้บังคับของสภาฯ และปฏิบัติตามบทวินัย ข้อบังคับทุกประการ คณะมิชชันนารีที่สมัครมาร่วมงานกับสภาฯ ก็ให้คณะกรรมการอำนวยการของสภาฯ เป็นผู้พิจารณาเป็นราย ๆ ไป

2.2 การนมัสการ และพิธีศีล

การนมัสการ ตามปกติเป็นการประชุมของกลุ่มคริสตศาสนิกชนอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้า การนมัสการก็ว่ามีความสำคัญยิ่งในชีวิตคริสตชนเป็นการกระทำด้วยความเคารพโดยรวมใจในการอาบพระกัมภีร์ ร้องเพลง และอธิษฐาน

พิธีศีล คริสตจักรในประเทศไทยมีพิธีศีล 2 อย่าง คือ พิธีศีล บัพติศมา และพิธีศีลมหาสนิท พิธีศีลบัพติศมา หรือพิธีรับพันธสัญญาของผู้ที่ขอรับความเชื่อในศาสนาคริสต์ คณะธรรมกิจ คริสตจักรประจำตำบล เป็นผู้กำหนดวันและเวลาเพื่อประกอบพิธีนี้ พิธีศีลมหาสนิท หรือพิธีฟื้นฟูพันธสัญญา จัดให้มีขึ้นทุกวันอาทิตย์ หรือเดือนละครั้ง หรือสามเดือนต่อครั้งก็ได้ แล้วแต่คริสตจักรจะกำหนดหรือจัดให้มีเป็นกรณีพิเศษก็ได้

คณะกรรมการคริสตจักรประจำตำบล มีหน้าที่จัดให้มีการนมัสการวันอาทิตย์ และนมัสการระหว่างสัปดาห์ในโอกาสพิเศษ เช่น ในโอกาสทำพิธีสมรส พิธีปลงศพ พิธีสถาปนาเจ้าหน้าที่ พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีถวายโบสถ์ ฯลฯ

2.3 คริสตจักรประจำตำบล เป็นหน่วยมูลฐานของคริสตจักรในประเทศไทย มีอำนาจการปกครองตนเอง ตามที่คณะกรรมการประจำภาคนี้ ๆ เห็นชอบด้วย

การก่อตั้งคริสตจักรประจำตำบล เป็นการรวมสมาชิกที่เหมาะสมจะเป็นผู้ปกครองได้ มีศิษยาภิบาลและมีสื่อนที่จัดใช้เป็นโบสถ์ โดยเฉพาะอาจมีโบสถ์สำหรับนมัสการแห่งเดียวหรือหลายแห่งก็ได้แล้วแต่ความสะดวกในการนมัสการ

การปกครอง คณะกรรมการคริสตจักรประจำตำบลประกอบด้วย

ประธาน คือ ศิษยาภิบาล หรือศาสตราจารย์หนึ่งท่านเป็นผู้ที่เลือกจากสมาชิก บรรดาผู้ปกครองประจำการของคริสตจักร คือ คณะผู้ปกครอง หรือคณะมัคทายก คณะกรรมการประชุมอย่างน้อยปีละ 10 ครั้ง และอาจเรียกประชุมได้ตามความจำเป็น

คณะกรรมการมีหน้าที่ปกครองดูแลคริสตสมาชิกในคริสตจักร เฉพาะในทางศาสนา เช่น จัดนมัสการประจำคูดูแลความประพฤติบรรดาสมาชิก รั้งสมาชิกใหม่ จัดระเบียบการบริหารคริสตจักร และเลือกผู้แทนเข้าประชุมคณะกรรมการประจำภาค

2.4 คณะกรรมการประจำภาค ประกอบขึ้นด้วย ผู้แทนคริสตจักรประจำตำบล ตั้งแต่ 3 คริสตจักรขึ้นไป โดยได้รับอนุมัติ จาก กรรมการอำนวยการ หรือกรรมการดำเนินงานสภาคริสตจักรฯ

คณะกรรมการประจำภาคประกอบด้วย

- (ก) ผู้แทนคริสตจักรประจำตำบล
- (ข) เจ้าหน้าที่ภาค (ประธาน รองประธาน เลขานุการ รองเลขา-
บุการ เหนรัญฎีก) และกรรมการดำเนินงานของภาค
- (ค) ประธานคณะกรรมการต่าง ๆ ของภาค
- (ง) บุคคลอื่น ๆ ที่เห็นสมควรเชิญเข้ามาประชุม (ไม่มีสิทธิลงคะแนนเสียง)

อำนาจและหน้าที่ของคริสตจักรประจำภาคนี้ดังนี้

- (ก) เป็นผู้ตั้ง ดูแล ช่วยเหลือ ส่งมอบคริสตจักรประจำตำบลใด ๆ ที่อยู่ในเขตกำหนดของตน และเป็นผู้แต่งตั้งศิษยาภิบาลและประธานธรรมกิจของคริสตจักร
 - (ข) เป็นผู้จัดการสอบคุณสมบัติ และสถาปนาศาสตราจารย์แต่งตั้งครูศาสนา และเอาใจใส่สนับสนุนการงานของคนเหล่านี้
 - (ค) เป็นผู้ส่งเสริมการเผยแผ่พระคริสตศาสนา การศึกษา การแพทย์ การบริการ การสมาคม และการช่วยเหลือใด ๆ อันอยู่ในวัตถุประสงค์ และหน้าที่ของคณะธรรมกิจประจำภาค
 - (ง) เป็นผู้วิงวอนให้พระศาสนาสมาชิก กับบรรดาผู้ได้รับแต่งตั้ง และวินิจฉัยข้อความ คำร้อง หรือคำอุทธรณ์ใด ๆ ที่เอกชนหรือคริสตจักรประจำตำบลใด ๆ ที่อยู่ภายในเขตกำหนดของตนยื่น เสนอขึ้นมา
 - (จ) เป็นผู้ตรวจรายงาน และบัญชีการเงินของคริสตจักรประจำตำบล
 - (ฉ) เป็นผู้เลือกผู้แทนเข้าประชุมในสภาคริสตจักรในประเทศไทย
 - (ช) เป็นผู้ติดต่อระหว่างสภาคริสตจักรฯ และคริสตจักรประจำตำบล
- คณะกรรมการดำเนินงานของภาคประกอบด้วย
- ประธาน
- รองประธาน
- เลขาธิการ
- รองเลขาธิการ
- เหรัญญิก
- ประธานกรรมการต่าง ๆ ของภาค
- กรรมการอื่น ๆ อีกไม่เกิน 8 คน

2.5 สภาคริสตจักรในประเทศไทย นับเป็นที่ประชุมสูงสุดของคริสตจักร คือ เป็นที่ประชุมของบรรดาผู้แทน ซึ่งคณะกรรมการประจำภาคนั้นเป็นผู้เลือกมา และต้องเป็นสมาชิกในคณะธรรมกิจประจำภาคนี้ด้วย

สภาคริสตจักรในประเทศไทย ประกอบด้วยสมาชิกดังต่อไปนี้

- (ก) สมาชิกสามัญ ได้แก่ ผู้แทนที่แต่ละภาคเลือกส่งเข้ามาประชุม และผู้แทนจากสถาบันการศึกษา สถาบันพยาบาล และกองต่าง ๆ ในสภา
 - (ข) สมาชิกสมทบ ได้แก่ ผู้ที่ต่อคณะกรรมการอำนวยการสภาฯ เชิญเข้ามาประชุม มีสิทธิ์อภิปรายแสดงความคิดเห็นได้ แต่ไม่มีสิทธิ์ในการออกเสียงลงคะแนน
- ศาสตราจารย์ มิชชันนารี ที่ไม่ได้รับเลือกเป็นผู้แทนมีสิทธิ์เข้าประชุมในฐานะสมาชิกสมทบ

อำนาจและหน้าที่ของสภาฯ มีดังนี้

- (ก) เป็นผู้จัดตั้งและกำหนดเขตของภาค
- (ข) เป็นผู้กำหนดนโยบายและควบคุมดูแลบรรดากิจจารุ หลัสถาบันในสังกัด
- (ค) เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดปัญหาเกี่ยวกับหลักข้อเชื่อการปกครองคริสตจักร
- (ง) เป็นผู้แทนทางการของคริสตจักรในประเทศไทย
- (จ) เป็นผู้กำหนดคุณสมบัติของศาสตราจารย์และครูศาสนา
- (ช) เป็นผู้วางโครงการเกี่ยวกับนโยบายของคริสตจักรในประเทศไทย และดำเนินการตามโครงการนั้น ๆ
- (ซ) มูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย หรือตัวแทน เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของคริสตจักร บัดคริสตจักรประจำตำบล ภาค และสถาบันต่าง ๆ ไม่มีสิทธิ์ถือกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์

การประชุมของสภาฯ กำหนดไว้ 2 ปีต่อครั้ง เรียกว่า การประชุมสภาสามัญ
องค์ประชุมของสภาฯ จะต้องเป็นผู้แทนสมาชิกสามัญอย่างน้อย 2 ใน 3 ของจำนวนภาคทั้งหมด

คณะกรรมการอำนวยการของสภาฯ ดำรงตำแหน่งสมัยละ 4 ปี ประกอบด้วย
บุคคลดังนี้

ประธานสภาฯ

รองประธาน

เลขาธิการ

เหรัญญิก

ผู้แทนภาค 1 คน และสำรอง 1 คน ที่กระทำความผิดประจำภาคแต่ละภาค

เลือกส่งมา

บุคคลอื่น ๆ อีก 3 คน ซึ่งสภาฯ เลือกจากบรรดาคริสตสมาชิกทั่วไป

เจ้าหน้าที่คณะกรรมการอำนวยการของสภาฯ คือ เจ้าหน้าที่ของสภาฯ

กรรมการดำเนินงานของสภาฯ เป็นคณะกรรมการที่คณะกรรมการอำนวยการ
สภาฯ แต่งตั้งขึ้น เพื่อให้ทำหน้าที่บริหารกิจการแทนคณะกรรมการอำนวยการ

คณะกรรมการดำเนินงานประกอบด้วย

ประธาน คือ ประธานของสภาฯ

รองประธาน คือ รองประธานของสภาฯ

เลขาธิการ

เหรัญญิก

และกรรมการอีก 5 คน เลือกจากกรรมการในคณะกรรมการอำนวยการชุด

ที่แต่งตั้ง

3. มูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน
อสังหาริมทรัพย์ กิจการโรงเรียน โรงพยาบาล และกิจการอื่น ๆ ของสภาฯ ตามมติ
กรรมการอำนวยการสภาฯ ประธานสภาฯ เป็นประธานมูลนิธิ และตำแหน่งอื่น ๆ ใน
มูลนิธิ ก็คือตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการอำนวยการ กล่าวคือ เป็นคณะกรรมการ
ชุดเดียวกัน! แต่ทำงานต่างหน้าที่กันเท่านั้นเอง

จากธรรมนูญของสภาคริสตจักรในประเทศไทยที่สรุปกล่าวไว้ข้างต้น¹ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบขององค์กรที่เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ

- (1) ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคริสตจักร ที่มีพื้นเพเป็นเพรสไบทีเรียนและมิชชันนารี เพื่อดำเนินงานให้เป็ไปตามนโยบายเดียวกันภายใต้สภา
- (2) ทำให้คริสเตียนไทยมีโอกาสรับผิดชอบ และเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น โดยสังเกตจากการที่มิชชันนารี เริ่มยอมให้คหไซยอยู่ในตำแหน่งบริหาร
- (3) ถึงแม้ว่าจะมีสภาคริสตจักรแห่งชาติขึ้น มิชชันนารีก็ยังให้ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดทั้งในรูปการบริหาร และการเงิน ตลอดจนความคิด

หลังจากมีการก่อตั้งสภาขึ้นมา มิชชันนารียังอยู่ในองค์กรของตัวเอง คือ อเมริกันเพรสไบทีเรียนในประเทศไทย โดยมีลักษณะเป็นการประสานงานระหว่างสภากับอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันนารีในประเทศไทยในเรื่องการกำหนดนโยบายตลอดจนการตัดสินใจ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินงานของสภาที่เป็นอยู่กล่าวคือ ในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2500 หน่วยงานของอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันนารีในประเทศไทยได้สลายตัวลง² ส่วนมิชชันนารีที่ยังอยู่ก็มีฐานะเป็นเพียง ผู้ร่วมงาน (หรือที่เรียกว่า ภราดรผู้ร่วมงาน) ทำหน้าที่ผู้ประสานงาน และรับผิดชอบกิจการบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารีโดยตรง ซึ่งจะมีตำแหน่งเสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนของมิชชันนารีในสภาคือ ตำแหน่งผู้แทนบอร์ดา (FIELD REPRESENTATIVE) ส่วนอำนาจความรับผิดชอบต่าง ๆ เป็นของสภา

สาเหตุที่ทำให้้องค์กรอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันนารีในประเทศไทยสลายตัวในปี พ.ศ. 2500 นั้น พอจะสรุปได้ดังนี้คือ

¹ธรรมนูญแห่งคริสตจักรในประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม เมื่อวันที่ 1-6 ธันวาคม 1974 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, พ.ศ. 2518).

²ศรัณย์ ชัยรัตน์, "ชาวอเมริกันเพรสไบทีเรียนสลายตัว," ชาวคริสตจักร 9 (กรกฎาคม 1957) : 4.

(1) สภาอำนวยการเพรสไบทีเรียนที่สหรัฐอเมริกา มีวัตถุประสงค์ให้คริสตจักรในประเทศไทยสามารถรับผิดชอบดำเนินงานของตนเองต่อไปได้ หลังจากที่มิชชันนารีได้เข้ามาดำเนินการเป็นเวลานานถึงร้อยกว่าปีแล้ว การสลายตัวขององค์กรเพรสไบทีเรียนในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2500 นี้เป็นการดำเนินงานที่สืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2477 เพื่อให้สภาฯ สามารถรับผิดชอบการดำเนินงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทยให้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของสภาฯ โดยถูกต้องตามกฎหมาย¹

(2) การที่ประเทศไทยประกาศสงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) สถานการณ์ในขณะนั้นซึ่งไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ มีผลให้บรรดามิชชันนารีที่ปฏิบัติงานในประเทศไทยต้องเดินทางกลับประเทศของตน สภานับต่าง ๆ ของคริสเตียน ไม่ว่าจะ เป็นโรงเรียน หรือโรงพยาบาลถูกปิดและได้รับความเสียหาย จนกระทั่งเมื่อสงครามยุติลงแล้ว สภาทศวรรษโทรมีมากเกินกว่าที่สภาฯ จะดำเนินการตามลำพังได้ จึงมีการขอร้องไปยังบอร์ดฯ ที่สหรัฐอเมริกา เพื่อขอความช่วยเหลือตลอดจนการจัดส่งมิชชันนารีกลับมาตามเดิม นอกจากนั้นทางบอร์ดฯ ยังมีหน้าที่ในการรับมอบทรัพย์สินคืนจากทางรัฐบาล ซึ่งถูกยึดไว้ในระหว่างสงคราม ทั้งนี้เนื่องจากทรัพย์สินส่วนใหญ่ เช่น บรรดาที่ดินซึ่งคริสตจักรตั้งอยู่นั้น เป็นกรรมสิทธิ์ของบอร์ดฯ ส่วนหน้าที่อีกประการหนึ่งก็คือ การบูรณะทรัพย์สินที่เสื่อมโทรมให้มิสภาคึกคัก ดังเช่น บอร์ดฯ ได้อนุมัติเงินจำนวน 425,000 ดอลลาร์ สำหรับการบูรณะในงวดแรก²

ภาวะการณ์ดังกล่าว ทำให้บอร์ดฯ ได้ตระหนักถึงปัญหาอันอาจเกิดขึ้นในอนาคต และมิชชันนารีต้องถอนตัวออกไป เนื่องจากความไม่ปลอดภัยอีกทั้งเหตุการณ์ภายนอก เช่น การที่ประเทศจีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นที่หวาดกลัวของบรรดา

¹ ฮอเรส ดับบลิว ไรเบินส์, "สภาคริสตจักรในประเทศไทย 1934-1958," หน้า 12.

² เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 204

มิชชันนารีว่าจะแพร่หลายเข้ามาในเอเชียอาคเนย์รวมทั้งประเทศไทยจึงเป็นการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเพื่อคริสตจักรในประเทศไทยสามารถดำเนินงานต่อไปได้ด้วยตนเอง

เมื่อองค์กรอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันในประเทศไทยได้สลายตัวลงแล้วก็ได้มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานภายในสภาฯ เป็น 2 สายงาน คือ

1. สภาคริสตจักรในประเทศไทย ปกครองดูแลงานด้านศาสนกิจตามธรรมนูญแห่งคริสตจักรในประเทศไทย ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น
2. มูลนิธิสภาคริสตจักรในประเทศไทย ปกครองโดยกฎหมายมูลนิธิ และกฎกระทรวง (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) บริหารงานตามธรรมนูญแห่งคริสตจักรในประเทศไทยในส่วนที่ว่าด้วยมูลนิธิ

ในค่านงบประมาณก็มีการจัดแบ่งเป็น

- (1) งบประมาณของคริสตจักร ให้มูลนิธิแห่งสภาฯ เป็นฝ่ายจัดสรรให้ ทั้งนี้มูลนิธิจะไม่มากกว่าการบริหารหรือนโยบายใด ๆ ที่เกี่ยวกับงานของคริสตจักรทั้งสิ้น
- (2) งบประมาณของสถานนั้น ไม่ว่าจะ เป็นโรงเรียน หรือโรงพยาบาลก็ดี ซึ่งมูลนิธิแห่งสภาฯ เป็นเจ้าของให้มูลนิธิเป็นผู้อนุมัติให้งบประมาณแก่สถานนั้น ๆ¹

ในปัจจุบันนี้กล่าวได้ว่า สภาคริสตจักรในประเทศไทย เป็นองค์กรที่สมบูรณ์ โดยประกอบไปด้วย สถานต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบ คือ มีคริสตจักรจำนวน 20 แห่ง กระจายกันอยู่ตลอดภาคเหนือลงมาถึงภาคใต้ มีโรงเรียน 40 แห่ง รวมทั้งวิทยาลัยพยาบาลเป็นสถานชั้นอุดมศึกษา ซึ่งตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ และโรงพยาบาลอีก 7 แห่ง รวมทั้ง โรงพยาบาลรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อน ตลอดจนคลินิกบำบัดผู้ป่วย

3. บทบาทของมิชชันนารีในด้านการแพทย์และการศึกษา

ในการเข้ามาดำเนินงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศไทยของบรรดามิชชันนารีนั้น นอกจากการสร้างสัมพันธ์ดังกล่าวนั้น มิชชันนารียังใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ

¹ "โครงสร้างของสภาคริสตจักรในประเทศไทย," ชวานิมิตินิ (1975 :

ภาพ 2 อย่าง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนไทยมากกว่าอย่างอื่น ๆ นั่นคือ การแพทย์และการศึกษา ดังเช่น

3.1 ทางด้านกาารแพทย์

ก. สภาพการณ์ทั่วไป แต่โบราณมาประชาชนไทยต้องเผชิญกับโรคระบาดที่ร้ายแรง เช่น อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษอยู่เสมอ ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีวิธีการป้องกัน และรักษานอกจากหนีไปตั้งถิ่นฐานใหม่ อหิวาตซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "โรคหน้า" หรือ "ไขป่วง" ทำให้คนตายเป็นจำนวนมาก กบในสมัยนั้นใช้ศาสนาช่วย เช่น "พิธีอาพาธพินาศ" ซึ่งปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย¹

ความร้ายแรงของอหิวาตจะเห็นได้จากหลักฐานในปี พ.ศ. 2392 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดอหิวาตระบาดครั้งใหญ่ มีคนตายทั้งในกรุงและหัวเมืองใกล้เคียงไม่น้อยกว่า 40,000 คน เฉพาะในกรุงเทพฯ มีคนเสียชีวิตถึงวันละ 1,500 คน²

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นการขาดแคลนด้านสาธารณสุข แม้แต่มีชันนารีเองก็ต้องเสียชีวิตด้วยโรคร้ายแรงนี้เช่นเดียวกัน สถานะการตั้งกล่าวมีส่วนเร่งเร้าให้พวกมิชชันนารีที่มีความรู้ทางการแพทย์ได้แสดงบทบาทของตนในด้านการรักษาพยาบาล ตลอดจนการป้องกันโรคระบาด ซึ่งเป็นการวางรากฐานในด้านกาารแพทย์และการสาธารณสุขแผนใหม่ตามแบบตะวันตก จากนั้นทีกของนายแพทย์ บริติชเลย์ กรุงเทพฯในขณะนั้นสภปรกมาก เนื่องจากการระบายน้ำไม่ดีทำให้น้ำขัง เมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นแล้วทำให้เชื้อโรคเพาะตัวได้ดี และแพร่อย่างรวดเร็ว เช่น บริเวณที่มิชชันนารีพักอาศัยใกล้กับวัดเกาะอันเป็น

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การคาของคุรุสภา, 2504), หน้า 115-116.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 (กรุงเทพฯ : องค์การคาของคุรุสภา, 2504), 2 : 146.

ที่สกปรกและชื้นและใกล้กับบริเวณดังกล่าวนี้ ยังมีตลาด (ตลาดสำเพ็ง) ซึ่งมีประชาชนอยู่อย่างแออัดอันเป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ นายแพทย์ บริดจ์เลย์ ได้เสนอแนวทางป้องกันโรคระบาดแก่รัฐบาลไทยผ่านทางหนังสือบางกอกกรีตอร์เคอร์ประจำวันที่ 11

สิงหาคม พ.ศ. 2409 ความว่า

. . . เราปรารถนาให้ท่านเสนาบดีในกรุงเทพฯ ชักชวนให้รัฐบาลออกหมายประกาศถึงทุกบ้านทุกเรือน ให้เจ้าของบ้านชำระบ้านให้สะอาด ถ้าไม่เชื่อฟังควรมีการปรับใหม่ตามสมควร เพื่อเอาสินไหมเขาทองพระคลัง ซึ่งเรื่องนี้รัฐบาลควรเอาธุระเป็นอย่างด่วนเพื่อประโยชน์แก่กรุงเทพฯ . . .¹

ความเห็นของหมอบริดจ์เลย์ดังกล่าวข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเสนอความคิดครั้งแรกในอันที่จะใช้วิธีการทางสาธารณสุขเข้ามาป้องกันโรคระบาดแต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ความเห็นของนายแพทย์ บริดจ์เลย์ ในขณะนั้นยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลแต่อย่างใด ดังนั้นโรคระบาดจึงยังเกิดขึ้นอยู่เสมอโดยเฉพาะการระบาดของอหิวาตกโรคซึ่งคร่าชีวิตคนเป็นจำนวนมากกว่าโรคระบาดอื่น (เช่น ไข้ทรพิษ และไข้จับสั่น) ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างบัญชีคนตายด้วยโรคต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2395 ปรากฏว่าโรคป่วงใหญ่ หรืออหิวาตกโรค มีจำนวนคนตายถึง 869 คน ไข้จับสั่น 26 คน และฝีดาษ 7 คน²

ข. หมอและการรักษาแบบไทยเดิม ในด้านการรักษาพยาบาลของไทยแต่เดิมนั้น อยู่ในมือของผู้ที่เรียกว่า "หมอ" ซึ่งมีทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ "หมอ" เป็นผู้ที่มีความรู้จากการเล่าเรียนฝึกฝนจากอาจารย์ผู้เป็น "หมอ" หรือบางคนอาศัยตำราจากบรรพบุรุษของเขา ส่วนตำราแพทย์ของไทยแต่เดิมที่เล่าเรียนสืบทอดกันมานั้นเป็นลักษณะตำราแพทย์แผนโบราณ ตำราที่ใช้รักษาโรคมักทำมาจากหูกสมุนไพรรักษาโรคต่าง ๆ เช่น พวกยาต้มซึ่งต้องกินกันเป็นหม้อ ๆ ผลในการรักษาไม่ค่อยแน่นอน บางทีหิวอย่างก็ตาย นอก

¹บางกอกกรีตอร์เคอร์ (สิงหาคม 1866) : 12

²หวน., ร. 4 เลขที่ 115 บัญชีคนตายประจำเดือน (คนตายด้วยโรคต่าง ๆ)

จากนั้นยังมีวิธีการรักษาทางไสยาศาสตร์ เช่น การเสกเป่าด้วยคาถา การทำน้ำมันต์ ใหญ่ป่วยล้มกิน เป็นต้น

หมอในสมัยโบราณแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) หมอเคลยศักดิ์ หรือ หมอชาวบ้าน ทำการรักษาประชาชนทั่วไป ส่วนมากมักเป็นผู้ชาย นอกจากหมอต่าเฒ่าเท่านั้นมักเป็นหญิงสูงอายุ หมอไทยสมัยโบราณ อาจเรียนจากอาจารย์หรือตำราโบราณแล้วตั้งตัวเป็นหมอรักษาจนชำนาญ ก็ตั้งตัวเป็น หมอรับรักษา ส่วนตำรารักษาพยาบาลก็ไม่แน่นอนแล้วแต่คนไข้จะให้เมื่อรักษาหาย หรืออาจ ไม่ได้เลยเมื่อรักษาไม่หาย ดังนั้น หมอพวกนี้จึงมักประกอบอาชีพอย่างอื่นไปด้วย¹

(2) หมอหลวง เป็นหมอที่ถือว่าเป็นข้าราชการมีศักดิ์ เช่นเดียวกับ ข้าราชการกรมอื่น ๆ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเป็นเงินเดือน ทำหน้าที่รักษาแก่บุคคลต่างๆ ในราชสำนักหรือบุคคลอื่น ๆ ความที่พระมหากษัตริย์โปรดให้ไปรักษา²

ในระหว่างหมอหลวงและหมอเคลยศักดิ์นี้การศึกษาของหมอหลวงเป็นระบบ และน่าเชื่อถือได้มากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่เข้ารับราชการเป็นหมอหลวงนั้นต้องได้รับ การฝึกฝนตั้งแต่เด็ก ๆ เพื่อให้คุ้นเคยกับการรักษาพยาบาล เมื่อโตขึ้นก็พร้อมที่จะเข้า รับราชการได้ในกรมหมอหลวง ซึ่งรูปแบบการศึกษาแบบนี้ หมอบริดจ์ เลย์ เรียกว่าเป็น "โรงเรียนแพทย์หลวง" (THE ROYAL KING'S MEDICAL COLLEGE) อันเป็นสถานศึกษาวิชาแพทย์แห่งเดียวในขณะนั้น ที่ค่อนข้างเป็นระบบและน่าเชื่อถือ³ มาจน จนกระทั่ง การแพทย์แผนใหม่ตามแบบตะวันตกได้แพร่เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า- อยุ่หัว โดยคณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์

¹ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์, "เรื่องแพทย์หมอ," ลัทธิธรรมเบ็ญมต่าง ๆ ภาคที่ 4 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2504), หน้า 16.

² หอญ., ร. 3 เลขที่ 155 จ.ศ. 1206.

³ ยูวดี ตปนีเยกร, "ประวัติการแพทย์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 42.

ค. การแพทย์แบบตะวันตก การแพทย์แบบตะวันตก อาจกล่าวได้ดังต่อไปนี้

(1) การป้องกันโรค การป้องกันโรคที่เป็นที่รู้จักดีของชาวไทย คือ การปลูกฝีเพื่อป้องกันไข้ทรพิษ หมอบริดเลย์ได้นำมาทดลองสำเร็จเป็นครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2383¹ การปลูกฝีกลายเป็นกิจการที่ขึ้นหน้าขึ้นตาอย่างหนึ่งของพวกมิชชันนารี เนื่องจากได้ออกทำการปลูกฝีให้แก่ราษฎรทั่วไปทั้งในกรุงและนอกกรุง นอกจากนั้นยังได้ฝึกหัดพนักงานปลูกฝีขึ้นเป็นจำนวน 200 กว่าคน เพื่อส่งออกไปปฏิบัติงานตามหมู่บ้านชนบท ปรากฏว่าพวกมิชชันนารีได้ดำเนินงานอยู่หลายสิบปี จนกระทั่งภายหลังเมื่อทางรัฐบาลได้ตั้งสถานผลิตหนองฝีขึ้นที่สี่กั๊กพระยาธร เมื่อปี พ.ศ. 2448 พร้อมทั้งออกกฎหมายบังคับให้ประชาชนทุกคนปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษในปี พ.ศ. 2456 งานปลูกฝีของพวกมิชชันนารีจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลงไป²

(2) การบำบัดโรค นอกจากแพทย์มิชชันนารีจะทำการรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยยาแผนใหม่ตามแบบตะวันตกซึ่งนำติดตัวเข้ามาแล้ว นายแพทย์ บริดเลย์ ยังได้นำเอาการผ่าตัดเข้ามาใช้เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2380 โดยการทำการผ่าตัดแขนพระภิกษุรูปหนึ่ง เนื่องจากถูกสะเก็ดกระเบิดอันเป็นเหตุให้กระดูกแขนหักจึงจำเป็นต้องตัดแขนทิ้ง โดยที่ในขณะที่นางการแพทย์ยังไม่รู้จักการใช้ยาสลบทางศัลยกรรม³ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2390 แพทย์มิชชันนารีที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง คือ นายแพทย์ ซามูเอล เรย์โนลด์เฮาส์ (หรือที่รู้จักกันดีในนามของหมอเฮาส์) ได้นำเอาอีเทอร์ เพื่อให้ผู้ป่วยสลบในระหว่างการผ่าตัดเข้ามาใช้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรกหรืออาจเป็นครั้งแรกในทวีปเอเชียก็ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการใช้อีเทอร์ทางศัลยกรรมเป็นครั้งแรกในวงการแพทย์โดยนายแพทย์ชาวอเมริกัน คือ นายแพทย์ เอ็ดเวิร์ด กรีน มอร์ตัน (EDWARD GREEN MORTON, M.D.) ได้เกิดขึ้นก่อนที่หมอเฮาส์จะนำมาใช้ในประเทศไทยเพียง 2 ปีเท่า

¹ มนัสวี อุดหนุนพันธ์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : รัชดารมภ์การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 22.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

³ ดี. บี. บริดเลย์, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31, แปลโดย บ่วน อินทุวงศ์, หน้า 77.

นั้น¹ การใช้ฮีเทอร์ฟองหมอกเฮาส์นับว่าประสบความสำเร็จพอสมควร คือ ในช่วงระยะเวลา 18 เดือน ได้ทำการบำบัดผู้ป่วยเป็นจำนวน 3,117 ราย²

นอกจากนั้นหมอบรัดเลย์ยังได้นำความรู้แบบใหม่เกี่ยวกับการสูตินารีมาเผยแพร่ ซึ่งตอนแรก ๆ รู้สึกลำบากมากเพราะขัดกับความเชื่อดั้งเดิมของไทย แต่อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการสูตินารีแบบใหม่ นับตั้งแต่การเรียบเรียง "คัมภีร์ครรภ์รักษา" จนถึงความพยายามที่จะโน้มน้าวให้เจ้านายฝ่ายในเปลี่ยนแปลงความเชื่อดั้งเดิมคือ ในปี พ.ศ. 2432 ซึ่งเป็นเวลาที่หมอบรัดเลย์ว่างรากฐานไว้สำเร็จผลเมื่อ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกศมเพลิงแบบไทยมาใช้วิธีการพยาบาลแบบตะวันตกในคราวประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอัญญาางเคชาวรุณ³ มีผลให้หลังจากนั้นวิธีการสูตินารีแบบใหม่เป็นที่แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไป โดยได้รับการส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษา และภาคปฏิบัติ

(3) การศึกษาวิชาแพทย์ศาสตร์แผนตะวันตก พวกมิชชันนารีก็มีจุดประสงค์ที่จะให้คนไทยมีความเชื่อถือในวิทยาศาสตร์ตะวันตก ตัวอย่างเช่น หมอเฮาส์ได้ระบุว่าจุดมุ่งหมายในการรักษาพยาบาลของพวกมิชชันนารีไว้ว่าจะเป็นการรักษาโรคทั่วไปหรือการการป้องกันโรคระบาดนั้น นอกจากจะเป็นการช่วยชีวิตประชาชนไว้แล้วยังหวังผลให้ประชาชนมีความเชื่อถือศรัทธาในวิทยาศาสตร์ตะวันตกอีกด้วย เช่น การปรากฏภาพเรื่องการย่อยอาหารและผลร้ายที่มีต่อกระเพาะอาหาร ซึ่งนับว่าเป็นการบรรยายทางการแพทย์แผนตะวันตกที่คนไทยได้ยินเป็นครั้งแรก⁴ การแสดงปรากฏภาพของหมอ

¹ มนัสวี อุกหนันทน์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า 28.

² เรื่องเดียวกัน.

³ สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2487), หน้า 224-225.

⁴ ยอร์ช ฮิวส์ เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในสมัยรัชกาลที่ 4, แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 53.

เขาสั่งได้รับการยกย่องมากและยังผลให้คนไทยมีความเชื่อถือในวิชาการแพทย์แบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังปรากฏว่ามีตำแหน่ง กรมหมอฝรั่งขึ้นในทำเนียบข้าราชการวังหน้า ซึ่งเข้าใจว่า เริ่มมีขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตำแหน่งต่าง ๆ มีดังนี้

ขุนระงับพิศม์	เจ้ากรมขวา	ศักดิ์นา 400
ขุนสนิทเวทยา	เจ้ากรมซ้าย	ศักดิ์นา 400
หมื่นเมทธิเวทยา	เจ้ากรมขวา	ศักดิ์นา 300
หมื่นชำนาญเมทธิเวทยา	ปลัดกรมซ้าย	ศักดิ์นา 300 ¹

การตั้งกรมหมอฝรั่งขึ้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จของแพทย์มิชชันนารี ที่สามารถสร้างความเชื่อถือท่ามกลางคนไทยได้ หมอหลวงไค้ศึกษาวิชาปลูกฝีป้องกันเซทรพิษในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เจ้ากรมหมอในขณะนั้นทรงศึกษาวิชาแพทย์แผนตะวันตกกับหมอบรัดเลย์จนได้รับประกาศนียบัตรทางการแพทย์จากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา² แต่ความสนใจและการศึกษาของหมอเหล่านี้ยังเป็นเรื่องเฉพาะตัว ต่อเมื่อมีการจัดตั้งกรมหมอฝรั่งขึ้นจึงทำให้ฐานะการแพทย์แผนตะวันตกของไทยมั่นคงขึ้น

นอกจากนั้นมิชชันนารีอเมริกันได้มีส่วนในการผลิตแพทย์และพยาบาลแผนปัจจุบัน คือ ในปี พ.ศ. 2400 ครอบครัวของศาสตราจารย์ สตีเฟน แมทตูน ได้นำบุตรบุญธรรมซึ่งเป็นที่รู้จักในนาม "แม่เต๋อ" หรือนางเอสเธอร์ ประทีปะเสน ไปยังสหรัฐอเมริกา เอสเธอร์ ได้ศึกษาวิชาพยาบาลอยู่ 3 ปี จึงเดินทางกลับเมืองไทย และได้ชื่อว่าเป็นพยาบาลผดุงครรภ์แผนปัจจุบันเป็นคนแรก³ ต่อมาหมอเฮาส์ ได้ส่ง

¹ ทำเนียบนามภาคที่ 2 และทำเนียบข้าราชการวังหลวง, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสุข กันต์ไพเราะ, 2511, หน้า 17.

² องค์การค้ำจุนสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 45 (กรุงเทพฯ : ค้ำจุนสภา, 2511), หน้า 232.

³ มัชวี อุณหันนท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า 46.

นายเทียนฮี้ สารสิน (พระยาสารสินสวามิภักดิ์) ไปศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ จนได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก ในปี พ.ศ. 2314 นายแพทย์เทียนฮี้ ได้กลับมาปฏิบัติหน้าที่สำคัญในวงการแพทย์ตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6

เมื่อรัฐบาลไทยเริ่มก่อตั้งโรงพยาบาลและโรงเรียนแพทย์แผนปัจจุบันเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2430 มิชชันนารีมีส่วนร่วมเป็นอันมากในการวางรากฐาน ก่อนปี พ.ศ. 2436 แพทย์แผนปัจจุบันในประเทศไทยเป็นฝรั่งมิชชันนารีทั้งสิ้น (ระหว่างปี พ.ศ. 2371 ถึง พ.ศ. 2471 แพทย์มิชชันนารีที่เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทยมีเป็นจำนวน 46 คน)¹ เมื่อก่อตั้งโรงพยาบาลศิริราชในปี พ.ศ. 2431 และโรงเรียนแพทย์ต่อมา คือ "โรงเรียนราชแพทย์" ก็มีแพทย์มิชชันนารี ยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ (GEORGE BRADLEY MCFARLAND, M.D.) เป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราชและกษัตริย์โรงเรียนแพทย์ดังกล่าว ซึ่งเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2435 นายแพทย์ ยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ได้ทำประโยชน์ให้รัฐบาลไทยเป็นอันมาก จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระอภิวินิจฉัย"²

สำหรับการรักษาพยาบาลในส่วนภูมิภาคก็ดำเนินในรูปแบบคล้ายกับ คือ มิชชันนารีเผยแพร่ศาสนาตามหัวเมืองใดก็มักจะทำสร้างโรงพยาบาลตามหัวเมืองนั้นควบคู่ไปด้วย เช่น การก่อตั้งโรงพยาบาลที่เพชรบุรี เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย พิชณุโลก นครศรีธรรมราช และตรัง ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงดำเนินการอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

นายแพทย์ เจมส์ คัมบลิว แมคเคน (JAMES W. MCKEAN, M.D.) เป็นมิชชันนารีอเมริกัน ได้เริ่มงานด้านนี้ในปี พ.ศ. 2447 ได้สร้าง "ห้องทดลองที่

¹ GEORGE BRADLEY MCFARLAND, HISTORICAL SKETCH OF PROTESTANT MISSION IN THAILAND 1828-1928 (BANGKOK : BANGKOK TIMES, 1928), P. 329.

² มนัสวี อุดหนุนนท์, ประวัติการแพทย์มิชชันนารีในประเทศไทย, หน้า 42-43.

เชียงใหม่" (JUNGLE LABORATORY) ขึ้นทำการผลิตวัคซีนสำหรับปลูกฝิ่น นับเป็น การช่วยเหลือรัฐบาลไทยหลายประการ คือ มีวัคซีนพอเพียงและได้ฝึกคนไทยทำการปลูก ฝิ่นแล้วส่งไปบำบัดตามชนบทที่ห่างไกล การทำงานของนายแพทย์ แมคเคน สามารถ ระวังโรคระบาดของไข้ทรพิษไว้ได้ ต่อมาเมื่อรัฐบาลไทยได้สร้างสถานปาสเตอร์ (สถาน เสาวภาปัจจุบัน) ขึ้นห้องทดลองก็ปิดลง นอกจากนี้นายแพทย์แมคเคนยังเป็นผู้นำเครื่อง จักรสำหรับทำยาเม็ดควินินเพื่อระงับการระบาดของไข้มาลาเรียด้วย ยานี้มีตรา "อ.ม." (อเมริกันมิชชั่น) เป็นยาคิวินินที่ใช้กันแพร่หลายทั้งในเมืองและในถิ่นทุรกันดาร ผลงาน ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของนายแพทย์แมคเคน คือ การก่อตั้งโรงพยาบาลแมคคอร์มิค และ โรงพยาบาลโรคเรื้อน (โรงพยาบาลแมคเคน)¹

ก่อนที่รัฐบาลไทยจะเริ่มงานโรคเรื้อนที่ภาคใต้ และที่พระประแดง กิจการ โรงพยาบาลแมคคอร์มิค และโรงพยาบาลโรคเรื้อนของคณะอเมริกันมิชชั่นได้เจริญก้าวหน้า ไปเป็นอันมาก ต่อมาเมื่อมิชชั่นบาริอเมริกันหลายครั้งช่วงโดยไมซาตระกูล และในปี พ.ศ. 2466 นายแพทย์เอ็ดวิน ซี. คอร์ต (EDWIN C. CORT, M.D.) ได้ก่อตั้งโรง- เรียนพยาบาลขึ้นในบริเวณโรงพยาบาลแมคคอร์มิค นับเป็นโรง เรียนพยาบาลแห่งแรกที่ ตั้งอยู่นอกเขตกรุงเทพฯ² โรงพยาบาลแมคคอร์มิคยังได้จัดตั้ง หน่วยอนามัยเคลื่อนที่ เพื่อบริการประชาชน ในชนบทห่างไกล ซึ่งหน่วยงานของรัฐบาลในขณะนั้นยังเข้าไปไม่ ถึง งานนี้เริ่มเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2506³ งานที่ทำก็มีการรักษาพยาบาลแก่ผู้ เจ็บป่วยทั่วไปพร้อมทั้งการให้ความรู้ด้านสุขศึกษา อนามัยแม่และเด็ก โดยเฉพาะงาน วางแผนครอบครัวนั้น กล่าวได้ว่า นายแพทย์ อี. ซี. แมคดาเนียล (E.C. MCDANIEL, M.D.) เป็นบุคคลแรกที่ได้นำการวางแผนครอบครัวแผนปัจจุบันมาใช้ที่เชียงใหม่ โดยได้ รับความช่วยเหลือในด้านการเงินและอุปกรณ์จากองค์กรในต่างประเทศ คือ องค์กร I.P.P.F (INTERNATIONAL PLANNED PARENTHOOD FEDERATION) ซึ่งมีสำนัก-

¹ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์ไอร์แลนด์สแดนที่ในประเทศไทย 1828-1858, หน้า 99.

² มนัสวี อุทหนันท์, ประวัติการแพทย์มิชชั่นนารีในประเทศไทย, หน้า 38.

³ "อนามัยเคลื่อนที่จังหวัดเชียงใหม่, ข่าวคริสตจักร 23 (กรกฎาคม 1970:44).

งานใหญ่อยู่ที่ประเทศอังกฤษ¹ สำหรับการวางแผนครอบครัวที่เชียงใหม่ โดยหน่วย
อนามัยเคลื่อนที่ดังกล่าวนี้ว่าประสบความสำเร็จเนื่องจากมีผู้นิยมมารับบริการเป็นจำนวน
มากกว่าคือตลอดปี พ.ศ. 2511 มีสตรีมารับบริการประมาณ 65,000 ครั้ง ทางหน่วย
ได้มีการเรียกค่าบริการเพียงเล็กน้อย รวมทั้งมีการแจกจ่ายแร่แก่คนยากจนด้วย²

จากการดำเนินงานในด้านการรักษาพยาบาลของคณะมิชชันนารีดังกล่าวมา
นั้น นับได้ว่ามิชชันนารีอเมริกันได้เข้ามามีบทบาททางการแพทย์และการพยาบาล ตลอด
จนเป็นผู้ริเริ่มวางรากฐานการสาธารณสุขในเมืองไทยอย่างถาวร ซึ่งกิจการของเขา
ได้แบ่งเบาภาระของรัฐบาลไทย และช่วยพัฒนาด้านสังคมเป็นอันมาก

3.2 บทบาททางด้านการศึกษา

การแสวงหาความรู้ของคนไทยก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้นเป็นแบบ "วัดเป็นโรงเรียน" เด็กชายที่บวชเณรหรือเป็นศิษย์วัดจะเรียน
หนังสือโดยมุ่งทางปริยัติธรรม วิชาที่เรียนได้แก่ การอ่าน การเขียน ภาษาไทย ภาษา
บาลี และภาษาขอม มีการเรียนเลขบ้าง แต่ทั้งหมดนี้ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน สำหรับเด็ก
หญิงโอกาสที่จะได้เล่าเรียนมีน้อยกว่าเด็กชาย จึงมุ่งอบรมด้านงานบ้านการเรือนเป็น
สำคัญ ยกเว้นผู้ที่อยู่ใต้อาณัติของเจ้าพระยาสุรสีห์ได้มีโอกาสเล่าเรียน ส่วนอาชีพศึกษาถือว่าเป็น
กันภายในเฉพาะครอบครัวไม่ค่อยได้ถ่ายทอดให้บุคคลภายนอก เช่น วิชาช่างฝีมือ แกะ-
สลัก การก่อสร้าง ตำราแพทย์ เป็นต้น สำหรับชายและหญิงที่มุ่งจะเรียนหนังสือขึ้นใน
พระบรมมหาราชวังและวังนั้น โดยที่ชายถวายตัวเป็นมหาดเล็กและหญิงก็มักฝากตัวกับ
เจ้านายตามวังต่าง ๆ

การศึกษาของไทยอยู่ในสภาพดังกล่าวเรื่อยมาจนพวกมิชชันนารีอเมริกัน
เข้ามาจึงได้แนะนำ การศึกษาแบบตะวันตกซึ่งจำกัดอยู่ในพวกเจ้านายชั้นสูง สามัญชน

¹ "อนามัยเคลื่อนที่จังหวัดเชียงใหม่," ข่าวคริสตจักร 23 (กรกฎาคม
1970): 44-45.

² เรื่องเดียวกัน.

ส่วนใหญ่ยังยึดแบบเดิม กว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ก็กับเวลานานพอสมควร มิชชันนารี ได้สนใจที่จะวางแบบสำหรับสามัญชนที่จะสังเกตได้จากหลักฐานบันทึกของมิชชันนารีรุ่นแรกเมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2391 มีข้อความว่า ". . . คณะมิชชันนารีได้นำโครงการอบรมสั่งสอนอนุชนคนไทยมาปรึกษา โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้การศึกษาเบื้องต้นแก่สามัญชน. . ." ¹ บทบาทการศึกษาของคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนเป็นการเตรียมงานด้านการศึกษา คือ โรงเรียนมิชชัน มิชชันนารีตั้งโรงเรียนมิชชันเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2395 จากบันทึกของหมอเฮาส์แสดงให้เห็นงานด้านการศึกษาในระยะเริ่มต้นว่าเป็นอย่างไร ". . . โรงเรียนใหญ่ได้เริ่มต้นด้วยท่าทีจะเจริญก้าวหน้าต่อไป มิชชีสแมทตูน ได้เริ่มสอนเด็กนักเรียนชาย 8 คน โดยใช้ภาษาไทย ต่อมาอีก 2 เดือน มีนักเรียนอีก 27 คน . . ." ² ต่อมาในปี พ.ศ. 2400 โรงเรียนนี้ได้ย้ายมาอยู่ที่สำเพ็ง ธนบุรี นับเป็นโรงเรียนชายแห่งแรก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2446 จึงย้ายมาตั้งในที่แห่งใหม่ คือ บริเวณโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยในปัจจุบัน ³

ลักษณะโรงเรียนในระยะแรกเป็นแบบโรงเรียนกินนอน ที่เป็นอย่างนี้อาจเป็นเพราะว่ามิชชันนารีได้พิจารณาเห็นว่าเวลาเฉพาะช่วงกลางวันน้อยไปสำหรับการฝึกฝนอบรมเด็กในด้านวิชาการแบบใหม่และการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ส่วนหลักสูตรการเรียนการสอนในขณะนั้นประกอบไปด้วย วิชาการฝีมือ เพื่อที่จะนำไปประกอบอาชีพต่อไป นอกจากนั้นก็มีการศึกษาภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ และเลขคณิต เป็นต้น กล่าวได้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีแต่โรงเรียนของมิชชันนารีเท่านั้นที่ส่งเสริมการศึกษาของสามัญชนตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามงานการศึกษา

¹ ยอร์ช ชอว์ส เฟลคัส, หมอเฮาส์ในสมัยรัชการที่ 4, แปลโดย กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 34.

² เจนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรแตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 50.

³ เรื่องเดียวกัน.

ในระยะแรกเป็นไปอย่างเชื่องช้า เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยังยึดมั่นในการศึกษาที่มาจากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมและไม่ยอมส่งบุตรหลานของตนมาเล่าเรียนในโรงเรียนของมิชชัน วิธีการหนึ่ง que แสดงให้เห็นความพยายามของมิชชันนารีในอันที่จะได้เด็กมาเรียนซึ่งปรากฏในบันทึกของหมอเฮาส์คือ การซื้อเด็กว่า

... วิธีดังกล่าวเป็นวิธีที่ดีที่สุดแม้จะไม่ใช่วิธีเดียวที่จะได้เด็กพื้นเมืองมา เขาอยู่ในโรงเรียนของเราแล้ว ๆ ก็ตาม เมื่อเขาพอจะมีเงินพอที่รับจัดการซื้อเด็กที่เดียว ขณะนี้เราได้อายเงิน 109 ดอลลาร์ ลงทุนไว้ในตัวเด็ก 7 คน . . .¹

พวกมิชชันนารีจำเป็นต้องลงทุนหาสิ่งจูงใจแก่เด็ก ๆ โดยเสียเงินเป็นค่าจ้างให้เด็กนักเรียน ดังนั้น ในระยะแรกพวกมิชชันนารีมักจะได้เด็กจึ้นบ้าง เด็กขอสู้บ้าง ส่วนเด็กไทยนั้นแทบจะไม่มีเสียเลยก็ว่าได้

การแนะนำการศึกษาแบบตะวันตกที่มิชชันนารีนำมา มีผลต่อการศึกษาของไทย ซึ่งกำลังเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากกลุ่มชนชั้นสูงไปสู่สามัญชน ตัวอย่าง เช่น พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " . . . การศึกษาทำให้คนเฉลียวฉลาด อาจเป็นกำลังสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาบ้านเมือง . . .² ดังเช่นในปี พ.ศ. 2414 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นโรงเรียนแรกที่มีระบบการศึกษาแบบตะวันตก โรงเรียนนี้มุ่งผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการเพราะฉะนั้นบรรดานักเรียนจึงเป็นพวกบุตรหลานพระราชวงศ์และพวกข้าราชการเท่านั้น ศาสตราจารย์แมคฟาร์แลนด์ได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

" . . . มีนักเรียน 278 คน เป็นบรรดาพระราชโอรสพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง มีครูสอนจำนวน 73 คน แบ่งเป็นการสอน 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งสอนภาษาไทย

¹ ยอร์ช ฮอว์ส เฟลด์ส, หมอเฮาส์ในสมัยรัชกาลที่ 4, แปลโดยกองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย, หน้า 78.

² วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนักการศึกษาแห่งประเทศไทย, พ.ศ. 2516), หน้า 7.

และอีกส่วนหนึ่งสอนภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์ . . .”¹

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2428 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรแห่งแรกขึ้นที่วัดมเหยงคณ์พาราม² หลังจากนั้นการศึกษาสำหรับราษฎรก็ค่อยเจริญก้าวหน้าขึ้น จนปรากฏว่าเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2428 มีโรงเรียนทั้งหมด 30 แห่ง และมีนักเรียนทั้งหมด 2,044 คน ซึ่งโรงเรียนเหล่านี้อยู่ในกรุงเทพฯ 17 โรงเรียน และหัวเมืองอีก 13 โรงเรียน³ แม้สามัญชนจะสนใจการศึกษาแบบตะวันตก แต่เนื่องจากยังติดอยู่กับ "ระบบวัดเป็นโรงเรียน" จึงสนใจที่จะเข้าโรงเรียนวัด (ซึ่งมีการศึกษาแบบตะวันตก) มากกว่าจะไปเข้าเรียนในโรงเรียนมิชชันนารี เหตุผลอีกประการหนึ่งซึ่งอยู่เบื้องหลังเรื่องนี้ก็คือ ความหวาดกลัวที่จะถูกโน้มน้าวให้เปลี่ยนศาสนา

ส่วนในเรื่องการศึกษาของสตรีนั้นกล่าวได้ว่าเจ้านายหรือสตรีชั้นสูงเท่านั้นที่มีโอกาสเล่าเรียนเต็มส่วนสตรีธรรมดาสามัญมีโอกาสน้อยมาก ลักษณะการศึกษาของสตรีไทยอยู่ในวงจำกัดทั้งเนื้อหาวิชาและสถานที่เล่าเรียน สตรีไทยได้รับการศึกษาตามแบบเดิมเรื่อยมาจนกระทั่งพวกมิชชันนารีสตรีได้เข้ามามีบทบาทจัดการศึกษาแก่สตรีทั่วไป มิชชันนารีสตรีโปรเตสแตนต์ที่มีโอกาสเริ่มการศึกษาสำหรับสตรีเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สอนภาษาอังกฤษในวังเช่น แหม่มบริดจ์เลย์ และแหม่มแมตตูน เป็ตัน ซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าไปทำการสอนในพระบรมมหาราชวังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2394⁴ จากนั้นพวกมิชชันนารีก็ได้ขยายการศึกษาถึงสตรีสามัญ

¹ BERTHA BLOUNT MCFARLAND, MCFARLAND OF SIAM (NEW YORK : VANTAGE PRESS, 1958), p. 74.

² วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5, หน้า 91.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เคนเนท อี แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 30.

โดยก่อตั้ง "โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง" (สำหรับ) ในปี พ.ศ. 2417¹ ต่อมาเมื่อมีจำนวนนักเรียนมากขึ้นได้ย้ายมาอยู่ในสถานที่ปัจจุบันและเปลี่ยนชื่อเป็น "วัฒนาวิทยาลัย"

โรงเรียนกุลสตรีวังหลังเป็นสถานที่ทดลองการศึกษาแบบตะวันตกในดินแดนตะวันออกไกลรัฐบาลไทยเองเริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาของสตรีเมื่อมิชชันนารีได้เปิดทำการนี้แล้วเป็นเวลา 6 ปี กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้ง โรงเรียนที่ปากคลองตลาดเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์นามว่า "โรงเรียนสุนันทาลัย" ในปี พ.ศ. 2423 นับเป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีแห่งแรกที่รัฐตั้งขึ้นแต่ไม่นานก็เลิกกลับไป และต่อมารัฐบาลก็ได้ตั้งโรงเรียนเบญจมราชาลัยและสตรีวิทยาคณะในภายหลัง

สตรีส่วนใหญ่ที่เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนสตรีเหล่านี้เป็นพวกที่มาจากตระกูลขุนนางเจ้านายหรือเข้าเรียนระดับมูลศึกษาและเรียนภาษาอังกฤษบ้างเพื่อประโยชน์ของการออกแขกร่วมสมาคมกับชาวต่างประเทศ นอกจากนี้ยังฝึกฝนศิลปะการบ้าน การเรือน เช่น การเย็บปักถักร้อย การทำอาหาร รู้จักมารยาทการวางตัวเพื่อเป็นแม่บ้านที่ดีในอนาคต ส่วนสตรีที่มาจากครอบครัวยากจนหรือค้าพรวานับจะมีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนมิชชัน อย่างไรก็ตามการศึกษาสำหรับสตรีก็ยังไม่แพร่หลายนักเพราะกำนิมของสังคมสมัยนั้นไม่ส่งเสริมให้สตรีทำงานนอกบ้าน

การศึกษาของสามัญชนในส่วนภูมิภาคก็เช่นเดียวกันคือ มิชชันนารีเป็นผู้ก่อตั้งก่อนรัฐบาล เช่นที่ เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน และเชียงราย

ที่เชียงใหม่ มิสซิส แมคกิลวารี เริ่มการศึกษาสตรีในปี พ.ศ. 2418 โดยนำเด็กหญิงกลุ่มหนึ่งมาตั้งเรียนที่ระเียงบ้านและต่อมาได้พัฒนาเป็น "โรงเรียนคาราวิตวิทยาลัย" (ชื่อโรงเรียนมาจากพระนามของ "เจ้าดารารัศมี" พระราชธิดาของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และเป็นพระสนมองค์ที่ 5 ของ พระบาท

¹ก. ประทีปเสนา, โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมโกล, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เลขที่ 59 ถนนกล้วยน้ำไท, 1974), หน้า 4.

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โรงเรียนชายเริ่มต้นโดย ศาสตราจารย์ ดี. จี. คอลลินส์ (D.G. COLLINS) (ที่วังสัจคำ ปัจจุบันเป็นที่ทำการสภาอากาศ จังหวัด เชียงใหม่) ตอนแรกมีนักเรียน 45 คน ชาติทั้งตำราและครู ต่อมากิจการโรงเรียน ภายตัวขึ้นจึงย้ายมาอยู่ที่แห่งใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2449 คือ ที่ตั้งของ "โรงเรียน บรินสวอแยลวิทยาลัย" ในปัจจุบันนี้

ที่ลำปาง ก็มีโรงเรียนมิชชันนารี คือ "โรงเรียนเคนเบทแมคเคนซี" (KENNETH MCKENSIE MEMORIAL) สำหรับชาย "โรงเรียนวิชานารี" สำหรับหญิง

งานด้านการศึกษาของมิชชันนารีได้เปิดไปอย่างทั่วถึงในดินแดนจังหวัด ต่าง ๆ ที่มิชชันนารีได้ก่อตั้งมิชชัน ไม่เฉพาะแต่ภาคเหนือเท่านั้นในดินแดนภาคใต้เช่น เพชรบุรี ราชบุรี นครศรีธรรมราช และตรัง ก็มีการก่อตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีทั้ง ชายและหญิง ดังเช่น ที่เพชรบุรีได้มีการก่อตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีเป็นครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2408 โดย มิสซิส เอส. จี. แมกฟาร์แลนด์ (MRS. S. G. MCFARLAND) และนับเป็นครั้งแรกที่ไทยมีการสอนสตรีในด้านการศึกษา การเย็บผ้าด้วยจักรเก็บผ้าสมัย ใหม่คือ "โรงเรียนอรุณสตรี" หรือมักจะนิยมเรียกกันว่า "โรงเรียนอุตสาหกรรม" ส่วนโรงเรียนชาย คือ "โรงเรียนประติวิทยา" ตั้งในปี พ.ศ. 2420 และภายหลัง ในปี พ.ศ. 2490 โรงเรียนชายและโรงเรียนหญิงได้รวมกันคือ "โรงเรียนอรุณประ- คิษฐ์" ในปัจจุบันนี้

ส่วนจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ซึ่งมิชชันนารีเข้าไปดำเนินงานเผยแพร่ศาสนา ก็ได้มีการก่อตั้งขึ้นเช่นกัน

จากวิธีการดำเนินงานของมิชชันนารี ได้มีผลงานที่เด่นและเป็นประโยชน์ ต่อคนไทยคือ การรักษาพยาบาลและการศึกษาซึ่งมิชชันนารีอยู่ที่ไหนนอกจากจะประกาศ ศาสนาแล้วก็มีโรงพยาบาลและโรงเรียน

¹ เคนเนท อี. แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรแตสแตนท์ในประเทศไทย 1828-1958, หน้า 149.